

VU Research Portal

The Young Old in Europe - Burden on or Resource to the Welfare State?

Komp, K.S.

2010

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Komp, K. S. (2010). *The Young Old in Europe - Burden on or Resource to the Welfare State?* [PhD-Thesis - Research and graduation internal, Vrije Universiteit Amsterdam].

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

9 SUMMARY IN DUTCH

DE JONGE OUDEREN IN EUROPA – BELASTING OF HULPBRON VOOR DE VERZORGINGSSTAAT?

De vergrijzing van de bevolking wordt al lange tijd beschouwd als een last voor verzorgingsstaten. Dit komt omdat de vraag naar pensioenuitkeringen en de behoefte aan gezondheidszorg door de vergrijzing zouden toenemen. Voorstanders van het neo-liberalisme betogen dat verzorgingsstaten deze last alleen kunnen dragen door fors te bezuinigen op sociale voorzieningen. Dit proefschrift betoogt dat de vergrijzing, met als gevolg een toenemend aantal jonge ouderen, niet per se een last hoeft te zijn voor Europese verzorgingsstaten. De jonge ouderen zijn gezond, gepensioneerd en hoeven geen kinderen meer op te voeden. Deze situatie stelt hen in staat bezigheden te kiezen. Sommige van deze activiteiten hebben een productieve waarde, bijvoorbeeld vrijwilligerswerk of het geven van informele zorg. Wanneer de jonge ouderen zich bezighouden met deze productieve activiteiten, vervullen ze taken die verzorgingsstaten anders moeten vervullen. Op deze manier zijn de jonge ouderen een potentiële hulpbron voor verzorgingsstaten. Overheden zouden verzorgingsstaten zo kunnen herstructureren dat de hulpbronnen die jonge ouderen bezitten, benut kunnen worden en bezuinigingen voorkomen kunnen worden.

Dit proefschrift streeft ernaar de kennis van de relatie tussen jonge ouderen en verzorgingsstaten te vergroten. De overkoepelende onderzoeksvraag luidt: Wat is de rol van de jonge ouderen in Europese verzorgingsstaten? Ter beantwoording van deze vraag richt dit proefschrift zich op drie onderwerpen die centraal staan in de discussie rond de jonge ouderen en verzorgingsstaten. Die onderwerpen zijn "de identificatie van de jonge ouderen", "de jonge ouderen en betaald werk" en "de jonge ouderen, vrijwilligerswerk en het geven van informele zorg". In het laatste hoofdstuk, worden de bevindingen van dit proefschrift met elkaar in verband gebracht om de overkoepelende vraag over de rol van jonge ouderen in verzorgingsstaten te beantwoorden.

Het identificeren van de jonge ouderen

Het eerste onderwerp van dit proefschrift gaat over de identificatie van jong oudere personen. Bestaande kwantitatieve studies gebruiken over het algemeen leeftijdscategorieën om de jonge ouderen te identificeren. Deze aanpak is echter niet in overeenstemming met de theoretische discussies. Immers, de ene 65 jarige is de andere niet, en het indelen op basis van enkel leeftijd kan daarom onnauwkeurige resultaten opleveren. In het eerste deel van dit proefschrift wordt een aanpak voor het identificeren van de jonge ouderen ontwikkeld op basis van kwantitatieve gegevens door middel van een combinatie van kenmerken. Daarna wordt onderzocht of het inderdaad mogelijk is om de jonge ouderen als een leeftijdsgroep te identificeren.

Het identificeren van de jonge ouderen: Het introduceren van een sociaal-demografische variabele voor het landen-vergelijkend onderzoek

Recente studies over ouderen gaan vaak ook over de jonge ouderen. Aangezien het aantal jonge ouderen steeds verder toeneemt zijn zij een belangrijk onderwerp in dit onderzoeksveld. Tot nog toe is er een opmerkelijk gebrek aan kwantitatief landenvergelijkend onderzoek over de jonge ouderen. Dat is jammer, omdat dergelijke onderzoeken belangrijke inzichten kunnen opleveren. Kwantitatieve studies maken het mogelijk hypothesen te testen, die ontwikkeld zijn in conceptuele of kwalitatieve studies. Landenvergelijkend onderzoek maakt het mogelijk universele en landspecifieke kenmerken van de jonge ouderen van elkaar te onderscheiden. Een reden voor het ontbreken van dergelijke studies is dat onderzoekers moeite hebben om de jonge ouderen te identificeren in kwantitatieve landenvergelijkende studies. In dit hoofdstuk wordt dit probleem opgelost door een nieuw perspectief op jonge ouderen te introduceren. Onderzocht wordt in hoeverre de jonge ouderen te identificeren zijn aan de hand van een aantal sociaal-demografische kenmerken. Het eerste deel van dit hoofdstuk beschrijft twee perspectieven op de jonge ouderen: een werk-gecentreerd en een gender neutraal perspectief. Het eerste perspectief is nuttig voor onderzoek naar betaald werk en pensioenssystemen. Het tweede perspectief is met name geschikt voor onderzoek naar activiteiten en mogelijkheden van ouderen. In het tweede deel van dit hoofdstuk worden de mogelijkheden voor het identificeren van de jonge ouderen met een sociaal-demografische variabele op het micro- en het macro niveau onderzocht. Mogelijke toepassingen en gegevensbronnen voor beide niveaus worden besproken. Bovendien worden voorbeelden gegeven van de identificatie van de jonge ouderen op micro- en macro niveau.

Leeftijd als een indicator voor vrijwilligerswerk op latere leeftijd

Vrijwilligerswerk doen op latere leeftijd krijgt veel aandacht vanwege de voordelen voor vrijwilligers, verenigingen en de maatschappij. Onderzoek en activeringsprogramma's worstelen echter met de complexiteit van het voorspellen van wie vrijwilligerswerk doet. De vraag rijst of een ruwe identificatie van oudere vrijwilligers uitsluitend op basis van leeftijd mogelijk is. Deze vraag is onderzocht aan de hand van structural equation modellen met behulp van internationale survey data. De resultaten laten zien dat het directe effect van leeftijd op de tijd die ouderen besteden aan vrijwilligerswerk heel klein is. Het indirecte effect van leeftijd via betaald werk en de gezondheidstoestand, laten echter een duidelijk leeftijdspatroon zien. De tijd die aan vrijwilligerswerk wordt besteed toont een duidelijke daling in de leeftijdsgroep 60-79 jaar. Deze daling kan worden verklaard door veranderingen in de werkuren en in de gezondheidstoestand. Dit patroon is hetzelfde voor mannen en vrouwen en verschilt niet tussen landen. We concluderen daarom dat leeftijd geschikt is als een ruwe indicator voor vrijwilligerswerk op latere leeftijd, zelfs in de verschillende landen. Deze bevinding kan het bestuderen van vrijwilligerswerk op latere leeftijd en het ontwerpen van activeringsprogramma's voor hen vereenvoudigen.

De jonge ouderen en betaald werk

Het tweede onderwerp van dit proefschrift gaat over de relatie tussen jonge ouderen en betaald werk. Beleidsmakers zien de jonge ouderen voornamelijk als potentiële werknemers. Bijgevolg streven overheden vaak naar een afname van het aantal jonge ouderen door een verhoging van de arbeidsdeelname onder deze groep te propagereën. In het tweede deel van dit proefschrift wordt eerst onderzocht of pensioenregelingen een geschikt middel zijn om het aantal jonge ouderen te beïnvloeden. Vervolgens wordt onderzocht of sociaal-economische status invloed heeft op de tijd die ouderen besteden aan betaalde arbeid.

De invloed van verzorgingsstaten op het aantal jonge ouderen

Veel discussies over de hervorming van verzorgingsstaten gaan over de jonge ouderen. Voor verzorgingsstaten vormen zij een hulpbron, maar hun activiteiten zijn moeilijk te sturen. Dit artikel richt zich op de invloed van verzorgingsstaten op het aantal jonge oudere mensen. Het beschrijft de verschillende manieren waarop verzorgingsstaten invloed kunnen uitoefenen op het aantal jonge ouderen. Onderzocht wordt in hoeverre internationale verschillen in pensioenregelingen en de verschillen in leeftijd voor vroege, normale en late pensionering het aantal jonge ouderen kunnen verklaren. Vervolgens wordt het aandeel jonge ouderen in de leeftijd van 50-90 jaar in tien Europese landen in 2004 berekend met behulp van internationaal survey data. Het aandeel varieert tussen 36 en 49 procent voor mannen en tussen 35 en 52 procent voor vrouwen. Hoge percentages werden gevonden in centraal Europese landen en lage percentages in de Scandinavische landen en het Verenigd Koninkrijk. De percentages in Zuid-Europese landen varieerden sterk binnen de landen en tussen mannen en vrouwen. Verschillen in de pensioenregelingen blijken nuttig, maar onvoldoende om verschillen in het aantal jonge ouderen te verklaren. Analyse van de totale invloed van de verzorgingsstaat op het percentage jonge ouderen in de bevolking levert een landen-specifiek patroon op.

Betaald werk onder Europeanen van 60 tot 70 jaar: Een kwestie van sociaal-economische status?

In de afgelopen jaren is de arbeidsparticipatie onder ouderen gestegen. Eerdere studies hebben zich vooral op vervroegde uittreding gericht. Dit artikel onderzoekt betaald werk onder ouderen in de leeftijd van 60 tot 70 jaar. Dat zijn de jaren direct voor en na de verplichte pensioenleeftijd in de meeste Europese landen. We onderzoeken de invloed van sociaal-economische status (SES) op de tijd die ouderen besteden aan betaalde arbeid. Bovendien onderzoeken we of het aandeel van de publieke versus private en bedrijfspensioenen in een land het effect van SES beïnvloedt. Hiervoor analyseren wij internationale survey data van elf Europese landen met behulp van multilevel analyses. De resultaten tonen aan dat rijke en hoogopgeleide oudere Europeanen relatief veel tijd aan besteden aan betaalde arbeid. Bij een klein aandeel publieke pensioenen wordt het effect van SES versterkt. Echter de invloed van het aan-

deel overheidspensioenen is anders bij mannen dan bij vrouwen. Pensioenhervormingen die invloed hebben op het aandeel overheidspensioenen zouden daarom als een neveneffect sociaal-economische ongelijkheden beïnvloeden.

De jonge ouderen, vrijwilligerswerk en het geven van informele zorg

Het derde onderwerp bestudeerd in dit proefschrift is de verbinding tussen de jonge ouderen, vrijwilligerswerk en het geven van informele zorg. Vrijwilligerswerk en informele zorg geven zijn de twee belangrijkste activiteiten waarmee jonge ouderen een bijdrage kunnen leveren aan hun families, de samenleving en de verzorgingsstaat. Echter, de overheid besteedt slechts weinig aandacht aan deze positieve rol van ouderen in de maatschappij. Eerst wordt beschreven hoe de argumentatie van beleidsmakers zou veranderen, indien zij de productieve waarde van vrijwilligerswerk en het geven van informele zorg zouden erkennen. Vervolgens wordt de terughoudendheid van beleidsmakers met betrekking tot interventies ter stimulatie van vrijwilligerswerk en het geven van informele zorg bestudeerd.

De jonge ouderen en de politieke economie van de vergrijzing

Vergrijzing kan een positief effect op verzorgingsstaten hebben. Dit is de verrassende conclusie van een nieuwe kijk op de politieke economie van de vergrijzing. Het contrasteert met het standpunt van de voorstanders van het neo-liberalisme, dat een negatief effect suggereert. De basis van dit nieuwe perspectief is het maken van onderscheid tussen de jonge ouderen en de oude ouderen in de politieke economie van de vergrijzing. De jonge ouderen zijn gezonde gepensioneerden, die de welvaart in een land kunnen verhogen door middel van vrijwilligerswerk en het geven van informele zorg. Dankzij hun goede gezondheid zal de belasting op sociale voorzieningen en gezondheidszorg minder stijgen dan eerder werd aangenomen. De oude oudere, aan de andere kant, zijn de gepensioneerden met een slechte gezondheid, die behoefte hebben aan sociale voorzieningen en gezondheidszorg. Hoofdstuk 6 legt de relevantie van de jonge ouderen voor verzorgingsstaten uit in een ideaaltypisch model. In de eerste plaats worden ideaaltypen van jonge ouderen en oude ouderen ontwikkeld met behulp van een Weberiaanse aanpak. Hierin worden de ideaaltypen gebruikt om de relevantie van jonge ouderen voor verzorgingsstaten te beschrijven. Factoren die een vertaling van ideaal-typische overwegingen in de realiteit zouden kunnen belemmeren zijn pad-afhankelijkheid, de welzijnsmix en de morele economie van de vergrijzing.

Vrijwilligerswerk en informele zorg op oude leeftijd als beleidsproblemen

Ouderen kunnen bijdragen aan de samenleving door het doen van vrijwilligerswerk en het verstrekken van informele zorg. Vooral de toename van het aantal gezonde gepensioneerden wordt beschouwd als een potentieel voor deze activiteiten. Overheden kunnen profiteren van de ondersteuning van deze ouderen, wanneer ze proberen om hun burgers te stimuleren tot vrijwilligerswerk en informele zorg om zo de economi-

sche druk op de verzorgingsstaten te verminderen. In de praktijk zijn overheden niet altijd ondersteunend. In hoofdstuk 7 wordt gebruik gemaakt van het concept van beleidsproblemen om terughoudendheid van overheden met betrekking tot stimuleringsmaatregelen rond deze activiteiten uit te leggen. Een analyse van beleidsdocumenten en expertinterviews is uitgevoerd om de ontwikkeling in de situatie in Duitsland en Italië tussen 1990 en 2008 te beschrijven. De resultaten laten zien dat de feitelijke situatie en de pad-afhankelijkheden op elkaar inwerken om de structuur van de beleidsproblemen vorm te geven. We concluderen dat de toename van vrijwilligerswerk en het geven van informele zorg op oudere leeftijd geen garantie is voor steun van de overheid. De mogelijkheid om beroep te doen op een traditie van ondersteuning van deze activiteiten lijkt van essentieel belang.

De rol van de jonge ouderen in verzorgingsstaten

Dit proefschrift toont aan dat landen verschillen in de rol van jonge ouderen samenhangen met welfare regimes. Welfare regimes zijn ideaaltypen van verzorgingsstaten waarvan vier typen kunnen worden onderscheiden: de conservatieve, de rudimentaire, de liberale en de sociaal-democratische verzorgingsstaten.

De conservatieve welfare regimes wordt vertegenwoordigd door veel continentale Europese landen, zoals Duitsland, Oostenrijk en Frankrijk. In die landen vinden we een relatief grote populatie aan jonge ouderen, en dat is onder andere te wijten aan de structurele werkloosheid. Overheden beschouwen de vergrijzing van hun bevolking als problematisch, omdat ze een uitdaging voor de pay-as-you-go financieeringsstructuur van pensioenregelingen is. Als gevolg daarvan proberen overheden het aantal jonge ouderen te verminderen door verhoging van de pensioenleeftijd, voornamelijk door het voorkomen van vervroegde pensionering en het verhogen van de verplichte pensioenleeftijd. Een mogelijk ongewenst gevolg daarvan is dat er minder personen beschikbaar zijn voor vrijwilligerswerk en informele zorg, wat de overheid moet opvangen door inzet van meer betaalde krachten. Deze consequentie lijkt waarschijnlijk, omdat de conservatieve welfare regime is gebaseerd op het principe van de subsidiariteit. Dit beginsel houdt in dat burgers de primaire verantwoordelijkheid voor het oplossen van hun sociale problemen hebben, bijvoorbeeld door vrijwilligerswerk en het geven van informele zorg. De jonge ouderen hebben het potentieel om deze rol op zich te nemen, wat hen een belangrijke functie in de conservatieve welfare regime geeft. In het algemeen worden jonge ouderen gezien als een zware belasting voor verzorgingsstaten van het conservatieve type, terwijl deze groep juist essentiële functies zou kunnen vervullen.

De rudimentaire welfare regime vindt men vaak in mediterrane landen, met name in Spanje, Griekenland en Portugal. Dit type verzorgingsstaat lijkt op de conservatieve type in haar nadruk op het beginsel van subsidiariteit en het hoge aantal jonge ouderen. Echter zijn er ook afwijkingen van de conservatieve type, bijvoorbeeld in dat de overheid een kleinere rol speelt in de organisatie van sociale voorzieningen. Het gezin heeft een primaire plaats in de sociale solidariteit. Dit betekent dat de rol van de jonge ouderen in de rudimentaire welfare regime door hun rol in het gezin wordt be-

paald. Binnen het gezin zijn de bijdragen van de jonge ouders duidelijk; zij zorgen voor familieleden, bijvoorbeeld voor echtgenoten en kleinkinderen. De laatste taak wordt steeds belangrijker, omdat vrouwen steeds meer betaald werk hebben, en daarbij onvoldoende toegang tot kinderopvang. Een tweede bijdrage van de jonge ouders is het ontvangen van pensioenuitkeringen, inkomsten die kunnen worden herverdeeld binnen het gezin. De rol van de jonge ouders in de verzorgingsstaat van het rudimentaire type is die van een hulpbron voor de familie.

De liberale welfare regime treft men aan in de meeste Angelsaksische landen, zoals het Verenigd Koninkrijk, de Verenigde Staten en Australië. Binnen Europa treft men dit type ook nog in Zwitserland aan. Het voornaamste kenmerk is de afhankelijkheid van welzijn van marktmechanismen. Particulieren kunnen gebruik maken van deze mechanismen om zorg te dragen voor hun eigen welzijn. Als gevolg daarvan varieert de rol van de jonge ouders naar gelang hun rijkdom. Rijke jonge ouders hebben geen behoefte aan extra inkomsten en kunnen zich dus terug trekken uit betaald werk. Hun bijdrage aan het welzijn bestaat hoofdzakelijk uit aankopen op de markt, die de economie ten goede komen en banen creëren. Jonge ouders met weinig vermogen moeten inkomsten creëren en derhalve in het personeelsbestand blijven tot op hogere leeftijd. Zij hebben echter minder mogelijkheden om het welzijn te verhogen door middel van aankopen in de markt. Tezamen kunnen zij zowel een last als een hulpbron voor de samenleving zijn. Echter, als de uiteindelijke verantwoordelijkheid voor het welzijn ligt bij het individu in dit type van verzorgingsstaat, dan kunnen de jonge ouders slechts een last of een hulpbron voor zichzelf zijn.

De sociaal-democratische welfare regime vindt men in de Scandinavische landen zoals Zweden en Finland. Het wordt gekarakteriseerd als uitgebreide verzorgingsstaat, waarbij de staat taken op zich neemt die anders zou worden gedelegeerd aan gezinnen of vrijwilligersorganisaties. Het aantal jonge ouders in dit type van verzorgingsstaat is relatief laag, wat veroorzaakt wordt door hoge arbeidsdeelname. De jonge ouders in deze verzorgingsstaat hebben weinig mogelijkheden om productief te zijn, omdat de verzorgingsstaat alle productieve functies op zich neemt. Als de jonge ouders vrijwilligers zijn of informele zorg geven, is dit dus niet in de eerste plaats om sociale problemen op te lossen. In plaats daarvan houden zij zich bezig met activiteiten die hun eigen welzijn verbeteren en hen een gevoel van betekenis kunnen geven. Tezamen verliezen personen in sociaal-democratische verzorgingsstaten hun productiviteit wanneer zij met pensioen gaan, waardoor voor jonge ouders enkel de rol van een last overblijft. Vanwege het relatief lage aantal jonge ouders vormt deze groep echter een lichte belasting voor dit type van verzorgingsstaat.

Conclusie

De jonge ouders spelen vaak de rol van een last voor de Europese verzorgingsstaten. Deze rol is echter sterker gebaseerd op traditionele beeldvorming dan op de werkelijke bijdrage van jonge ouders. De bijdrage van de jonge ouders aan hun gezinnen, de samenleving en de verzorgingsstaat wordt vaak niet herkend. Om jonge ouders een productieve rol in de maatschappij te geven, hoeft niet het niveau van acti-

viteit van de jonge ouderen te worden aangepast, maar juist de beeldvorming van de overheid. Erkenning van de productieve waarde van onbetaald werk zoals vrijwilligerswerk en informele zorg zou de ouderen helpen hun maatschappelijke rol positief te definiëren. Bovendien zou het de overheid kunnen helpen mogelijkheden te vinden voor omgang met vergrijzing van de maatschappij. Het zou laten zien dat bezuiniging niet nodig is als men kiest voor herstructurering van verzorgingsstaten.